

УДК 341.1:340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.3.43>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ «М'ЯКОГО ПРАВА» У СУЧАСНІЙ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ: ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ ТА РЕГУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Котляр О.І.,

кандидат юридичних наук, доцент,

завкафедри міжнародного права

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: 0000-0002-3485-4157

Котляр О.І. Концептуалізація «м'якого права» у сучасній міжнародно-правовій доктрині: плюралізм підходів та регулятивний потенціал.

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз феномену «м'якого права» у сучасній міжнародно-правовій доктрині. Досліджено основні підходи до розуміння природи, сутності та функціонального призначення м'яко-правових інструментів у системі міжнародного регулювання. Обґрунтовано, що зростання ролі «м'якого права» зумовлене трансформацією міжнародних відносин, ускладненням глобальних процесів, а також обмеженою ефективністю традиційних джерел міжнародного права, зокрема міжнародних договорів і звичаїв, у реагуванні на сучасні виклики.

Проаналізовано класифікацію наукових підходів до оцінки «м'якого права», запропоновану в сучасній доктрині, зокрема, виокремлення позицій «ентузіастів», прихильників гібридного регулювання та «скептиків». Встановлено, що представники першої групи акцентують увагу на гнучкості, адаптивності та інноваційному потенціалі м'яко-правових інструментів, тоді як прихильники гібридного підходу наголошують на доцільності поєднання «м'яких» і «жорстких» норм для досягнення оптимального регулятивного ефекту. Водночас критики підкреслюють ризики, пов'язані з відсутністю механізмів примусу, можливістю політичних маніпуляцій та обмеженою ефективністю таких норм.

Особливу увагу приділено аналізу причин поширення «м'якого права», серед яких виокремлено глобалізацію, зростання ролі недержавних акторів, деформалізацію правотворчих процесів, а також підвищення складності досягнення міжнародного консенсусу. Доведено, що «м'яке право» виступає важливим елементом сучасної багаторівневої системи глобального врядування, забезпечуючи гнучкість, оперативність та варіативність регулятивного впливу.

У статті також розкрито взаємозв'язок між «м'яким» і «жорстким» правом, обґрунтовано їхню взаємодоповнюваність у межах сучасної міжнародно-правової системи. Зроблено висновок, що «м'яке право» не лише доповнює традиційні юридично обов'язкові норми, а й виступає самостійним інструментом регулювання, здатним ефективно реагувати на динамічні зміни у глобальному середовищі та сприяти розвитку правового плюралізму.

Ключові слова: міжнародне право, м'яке право, жорстке право, відносна нормативність, правове регулювання.

Kotlyar O.I. The conceptualization of «soft law» in modern international legal doctrine: pluralism of approaches and regulatory potential.

The article presents a comprehensive theoretical and legal analysis of the phenomenon of «soft law» in contemporary international legal doctrine. The main approaches to understanding the nature, essence, and functional purpose of soft law instruments within the system of international regulation are examined. It is substantiated that the growth of the role of «soft law» is due to the transformation of international relations, the complication of global processes, as well as the limited effectiveness of traditional sources of international law, in particular international treaties and customs, in responding to modern challenges.

The article analyses the classification of scholarly approaches to the assessment of «soft law» as proposed in modern doctrine, specifically distinguishing the positions of «enthusiasts», proponents of hybrid regulation, and «skeptics». It is established that

representatives of the first group emphasize the flexibility, adaptability, and innovative potential of soft law instruments, while advocates of the hybrid approach stress the advisability of combining «soft» and «hard» norms to achieve an optimal regulatory effect. At the same time, critics emphasize the risks

associated with the lack of coercive mechanisms, the possibility of political manipulation and the limited effectiveness of such norms.

Particular attention is paid to the analysis of the reasons for the spread of «soft law» among which globalization, the growth of the role of non-state actors, the deformation of law-making processes, as well as the increasing complexity of achieving international consensus are highlighted. It is demonstrated «soft law» serves as an important element of the contemporary multi-level system of global governance, ensuring flexibility, responsiveness, and variability of regulatory impact.

The article also examines the interrelationship between «soft» and «hard» law, substantiating their complementarity within the modern international legal system. It is concluded that «soft law» not only complements traditional legally binding norms, but also acts as an independent regulatory instrument capable of effectively responding to dynamic changes in the global environment and contributing to the development of legal pluralism.

Key words: international law, soft law, hard law, relative normativity, legal regulation.

Постановка проблеми. Трансформація сучасного міжнародно-правового порядку актуалізує дослідження феномену «м'якого права» як альтернативного та водночас комплементарного інструменту нормативного регулювання. Динаміка глобалізаційних процесів, ускладнення структури міжнародних відносин і зростання ролі недержавних акторів зумовлюють переоцінку класичних уявлень про джерела права та механізми їхньої ефективності. Традиційні інструменти міжнародного права, зокрема міжнародні договори та звичаї, дедалі частіше демонструють обмежену здатність забезпечувати оперативне й адекватне реагування на транснаціональні виклики. У цих умовах зростає значення нормативних утворень, що не мають формально обов'язкової сили, однак здійснюють суттєвий регулятивний вплив на поведінку суб'єктів міжнародного права.

Проблематика «м'якого права» безпосередньо пов'язана з фундаментальними питаннями легітимності, ефективності та меж правового регулювання, а також із співвідношенням права і політики в умовах глобального врядування.

Мета дослідження полягає в аналізі теоретичних підходів до розуміння феномену «м'якого права» та виявлення ключових факторів його поширення у сучасній міжнародно-правовій системі.

Стан опрацювання проблематики. Сучасна доктрина міжнародного права характеризується відсутністю уніфікованого підходу до визначення сутності «м'якого права», що зумовлено міждисциплінарністю цього феномену та його динамічним характером. У зарубіжній правовій науці «м'яке право» переважно визначається як сукупність норм, принципів і стандартів поведінки, які не є юридично обов'язковими, проте мають значний регулятивний потенціал. У межах цієї традиції сформувалося кілька концептуальних підходів. Перший підхід (К. Абботт, Д. Снайдал) трактує його як проміжну форму між політичними домовленостями та юридично обов'язковими нормами («hard law»), підкреслюючи континуум правової обов'язковості. Другий підхід (Ф. Снайдер, Л. Сендхольц) розглядає «м'яке право» як автономний регуляторний інструмент, що відіграє важливу роль у праві ЄС та міжнародному управлінні. Третій підхід (Я. Клабберс) акцентує увагу на концептуальних межах права та піддає критиці надмірне розширення поняття «права» за рахунок включення до нього неформальних норм.

Серед вітчизняних юристів-міжнародників, які зверталися до цієї тематики, аналізуючи природу «м'якого права» в контексті міжнародного публічного права та його вплив на національні правові системи, В. Буткевич, В. Мицик, В. Буроменський, О. Буткевич, М. Мікієвич. Окремі аспекти цієї проблематики досліджуються у працях М. Гнатовського, О. Шпакович, К. Смирнової, Н. Гришиної, Є. Григоренко, О. Нігреєвої, Г. Головач. Особлива увага приділяється ролі «м'якого права» у процесах європейської інтеграції, імплементації стандартів Європейського Союзу та міжнародних організацій, а також його значенню для розвитку публічного управління і адміністративного права.

Таким чином, сучасний стан дослідження феномену «м'якого права» свідчить про поступовий перехід від описового етапу до більш глибокого теоретико-методологічного осмислення, що відкриває перспективи для подальших наукових розвідок, зокрема в контексті трансформації правових систем під впливом глобалізаційних процесів та розвитку наднаціонального регулювання.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі м'яке право розглядається як особливий різновид нормативних приписів, що не мають формально обов'язкової юридичної сили, але здатні здійснювати значний регулятивний вплив на поведінку суб'єктів міжнародних відносин.

«М'яке право» як самостійний і водночас надзвичайно дискусійний феномен у правовому дискурсі сформувався у 1970-х роках, ставши предметом гострих дискусій у сфері міжнародного публічного права. Згодом проблематика м'якого права поширилася на інші галузі правознавства, поступово перетворившись на один з провідних напрямів юридичних досліджень.

У юридичній доктрині складно знайти іншу категорію, яка б спричинила таку кількість суперечливих оцінок та інтенсивних наукових дискусій. Як зазначає У. Мерт, проблематика м'якого права порушує фундаментальні питання здійснення влади, розподілу повноважень, легітимності та соціальних практик. Вона також охоплює ширші аспекти демократичного врядування і ставить питання щодо меж між правом і політикою, а також між публічною та приватною сферами [1]

Одну з найбільш розгорнутих класифікацій позицій щодо «м'якого права» пропонує Ді Робілант, яка диференціює наукові підходи залежно від ставлення до співвідношення «жорсткого» і «м'якого» права [2] У межах цієї типології виокремлюються, з одного боку, «ентузіастичні» та прихильники гібридного регулювання, а з іншого – «скептики» та «опоненти», які критично оцінюють нормативний статус і регулятивний потенціал м'яко-правових інструментів.

Представники так званого «ентузіастичного» підходу розглядають «м'яке право» як ефективний і гнучкий механізм регулювання, здатний адекватно реагувати на динамічні соціальні зміни. Вони підкреслюють його адаптивність, відкритість та плюралістичну природу, завдяки яким м'яко-правові інструменти сприяють розвитку інклюзивних форм врядування, стимулюють обмін знаннями та формують середовище для вироблення нових регулятивних практик. У цьому контексті особливого значення набувають такі механізми, як бенчмаркінг, експертні оцінки та обмін інформацією, що забезпечують можливість експериментування та взаємного навчання.

Важливою тезою цього підходу є твердження про відносність «м'якості» відповідних норм. Зокрема, наголошується, що у практичній площині традиційне «жорстке право» нерідко має диспозитивний характер і відкриту структуру, тоді як ефективність «м'якого права» може забезпечуватися поєднанням різних механізмів впливу, як «низхідних» (репутаційний тиск, осуд, поширення норм через дискурс), так і «висхідних» (процеси колективного навчання, прогнозування та узгодження позицій). У такому розумінні «м'яке право» постає не лише допоміжним, а й інноваційним інструментом, здатним стимулювати правові трансформації ефективніше, ніж традиційні імперативні моделі.

Більш збалансовану позицію займають прихильники гібридного підходу, які виходять із необхідності поєднання «м'яких» і «жорстких» інструментів регулювання. Вони визнають значний потенціал «м'якого права» як органічного соціального феномену, що відображає потреби сучасного суспільства, однак підкреслюють, що його ефективність суттєво зростає у взаємодії з юридично обов'язковими нормами. У межах цієї концепції гібридні моделі розглядаються як найбільш перспективні, оскільки забезпечують баланс між гнучкістю та нормативною визначеністю.

Зокрема, поєднання інструментів відкритого методу координації з рамковими директивами Європейського Союзу розглядається як приклад ефективної інтеграції різних типів регулювання. Водночас у межах гібридного підходу відсутня єдність щодо ролі «жорсткого права»: одні дослідники трактують його як нормативну основу, що визначає межі допустимого регулювання, тоді як інші – як своєрідний «режим за замовчуванням», що застосовується у разі відсутності ефективних м'яко-правових механізмів.

Прихильники цієї концепції також наголошують на соціальній обумовленості «м'якого права», розглядаючи його як прояв «живого права», що формується в процесі взаємодії різних соціальних акторів. У цьому сенсі гібридні моделі здатні забезпечувати високий рівень регулятивної ефективності: їхні м'які компоненти сприяють адаптивності, участі та плюралізму, тоді як жорсткі елементи гарантують стабільність і дотримання нормативних вимог.

Натомість скептичний підхід ґрунтується на запереченні самостійної регулятивної цінності «м'якого права». Його представники підкреслюють, що відсутність механізмів примусу, а також залежність від добровільного дотримання норм суттєво обмежують ефективність м'яко-правових інструментів. Крім того, ставиться під сумнів теза про здатність таких механізмів забезпечувати реальні зміни через процеси навчання та комунікації, без опори на юридично обов'язкові зобов'язання.

Окрему увагу скептики приділяють потенційно негативним наслідкам застосування «м'якого права». Зокрема, механізми репутаційного впливу, такі як «оприлюднення та осуд», можуть мати непередбачувані політичні ефекти, включаючи мобілізацію внутрішньої опозиції до зовнішнього тиску. Крім того, акцент на різноманітті та гнучкості інколи здатен гальмувати інтеграційні процеси або підірвати вже досягнуті результати.

Найбільш радикальну критику висловлюють так звані «опоненти» м'якого права, які розглядають його як інструмент, що маскує фактичні владні асиметрії. На їхню думку, риторика гнучкості та участі нерідко приховує домінування впливових акторів, тоді як декларована відкритість процесів врядування не гарантує реальної інклюзивності. У результаті «м'яке право» може не лише відтворювати, а й посилювати існуючі структурні дисбаланси.

Таким чином, дискусія щодо природи та ролі «м'якого права» відображає глибші трансформації сучасної правової системи, пов'язані з переходом від ієрархічних моделей регулювання до більш

гнучких, мережевих і багаторівневих форм управління. Плюралізм підходів свідчить про відсутність єдиної теоретичної моделі, проте водночас підтверджує зростаюче значення «м'якого права» як невід'ємного елементу сучасного правового порядку [3].

Важливим аспектом є питання часу виникнення дискусії про «м'яке право». Чому саме приблизно із середини ХХ століття можливості традиційних джерел права передусім на міжнародному рівні виявилися недостатніми для належного регулювання об'єктів правового впливу, що швидко еволюціонували? Це зумовлено комплексом взаємопов'язаних і багаторівневих причин. Передусім об'єктивні передумови для поширення м'якого права пов'язані з істотним ускладненням та інтенсифікацією міжнародних відносин.

Як підкреслює відома дослідниця проблематики м'якого права Д. Шелтон, зростання складності міжнародної правової системи проявляється у дедалі більшому різноманітті форм зобов'язань, спрямованих на регулювання поведінки як державних, так і недержавних акторів у сфері численних транснаціональних проблем. На її думку, малоймовірно, що міжнародне право повернеться до простої дихотомії «право – свобода дій»[4]. Натомість різні міжнародні актори формуватимуть і намагатимуться дотримуватися комплексу міжнародних зобов'язань: частина з них матиме чітко юридичну форму, тоді як інші закріплюватимуться у не обов'язкових документах. У підсумку міжнародна правова система постає як складна й динамічна мережа взаємодії між жорстким і м'яким регулюванням, національними та міжнародними механізмами, а також різними інституціями, діяльність яких спрямована на зміцнення верховенства права. У цій системі м'яке право відіграє дедалі важливішу та більш різноманітну роль.

Отже, можна стверджувати, що м'яке право є продуктом епохи глобалізації та постмодерну, для якої характерні ідеї різноманіття, нестабільності, фрагментації, конвергенції та розмивання меж між усталеними інституційними структурами. У цих умовах правовий плюралізм отримує новий імпульс розвитку, а міжнародне право як у доктринальному, так і в нормативному вимірі змушене трансформуватися, реагуючи на кількісну та якісну еволюцію транскордонних взаємодій. На це прямо вказують Ж. Гелбрейт та Д. Зерінг, які пов'язують поширення м'якого права з тиском процесів глобалізації та об'єктивними труднощами створення ефективних «жорстких» правових рішень[5].

Важливим чинником звернення до інструментів «м'якого права» є невдоволеність суб'єктів міжнародного спілкування консервативністю та статичністю традиційних джерел права – міжнародного договору і міжнародно-правового звичаю. Процедури їх формування характеризуються надмірною складністю, високим рівнем формалізації та інерційністю; водночас вони не забезпечують необхідної гнучкості й оперативної адаптації до змінних умов, а їхня результативність у створенні, зміні чи скасуванні міжнародно-правових норм не є гарантованою. Натомість документи, що не мають юридично обов'язкової сили, можуть бути ухвалені значно швидше, легше піддаються внесенню змін і є більш придатними для врегулювання технічних питань, які потребують оперативного або багаторазового перегляду. Саме тому гнучкість, притаманна «м'якому праву», розглядається як його унікальна риса, оскільки вона сприяє еволюції правових норм відповідно до політичних реалій та змінених обставин. Додатковими перевагами «м'якого права» вважаються спрощеність процедур, підвищений рівень конфіденційності та зниження транзакційних витрат.

Досить часто держави, з огляду на різноманітні об'єктивні та суб'єктивні причини, не прагнуть брати на себе «жорстко-правові», тобто юридично зобов'язуючі, зобов'язання, що можуть передбачати обмеження суверенітету та можливість застосування санкцій. Унаслідок цього використання класичних форм правотворчості дедалі частіше супроводжується труднощами щодо оперативного та адекватного реагування на актуальні міжнародні проблеми. За таких умов «м'яке право» виступає альтернативою прогалинам і фрагментації правового регулювання, тобто ситуації повної відсутності нормативного впливу. Як зазначав Д. Голд, інколи «м'яке право» може бути єдиною альтернативою анархії[6]. У свою чергу, Жюстін Нолан підкреслює, що досягнення навіть недосконалого результату є кращим, ніж повна відсутність будь-якого результату[7].

Водночас традиційні джерела міжнародного права (міжнародний договір і, міжнародний звичай) безумовно не втратили свого значення як нормативні регулятори. Однак видається обґрунтованим твердження, що вони не здатні повною мірою та адекватно охопити своїм регулятивним впливом усе різноманіття суспільних відносин, які потребують правового врегулювання. У зв'язку з цим пошук ефективних альтернатив спрямовує до використання інструментів «м'якого права», які не потребують складних процедур ухвалення, ратифікації, продовження дії, внесення змін чи скасування. Крім того, такі інструменти характеризуються більшою адаптивністю до високої динаміки та зростаючої складності транскордонних взаємодій за участю як публічних суб'єктів, так і приватних осіб.

У низці випадків звернення до «м'яко-правових» альтернатив зумовлюється відсутністю у однієї або всіх сторін остаточно сформованого наміру формалізувати (або навіть стимулювати) співро-

бітництво з певного питання. Додатковим чинником може виступати відсутність повноважень на укладення міжнародного договору або їх обмеженість. У цьому контексті наголошується, що однією з переваг «м'якого права» є можливість укладення відповідних домовленостей суб'єктами, які не наділені правом підписувати міжнародні договори, зокрема міжнародними секретаріатами, внутрішніми адміністративними органами, представниками ділових кіл чи неурядовими організаціями.

Ще однією причиною звернення до інструментів «м'якого права» є зростаюча участь недержавних суб'єктів у процесах міжнародної взаємодії. Це явище супроводжується децентралізацією та деформалізацією процесів правотворення, а також плюралізацією джерел правового впливу. У цьому контексті не випадково Я. Клабберс зазначає, що «м'яке право» фактично є лише одним із проявів ширшої тенденції: воно підтримує процеси послаблення формалізації глобальної політики та органічно вписується у поступове стирання меж між публічною і приватною сферами[8].

Ді Робілан зазначає, що концепт «м'якого права» відображає дві ключові тенденції глобалізації права: стрімке зростання кількості суб'єктів правотворчості та, як наслідок, розширення галузевої диференціації права, а також процес роздержавлення правових режимів. У цьому контексті «м'яке право» постає серйозним викликом державоцентричним та ієрархічним моделям правового регулювання [2].

Активну участь недержавних акторів у процесах правотворення відзначають численні зарубіжні дослідники. Наголошується, що значна кількість офіційних інституцій, громадських організацій і представників наукової спільноти бере участь у формуванні норм «м'якого права». Аналізуючи роль недержавних суб'єктів у правотворчих процесах, Дж. Елліс підкреслює, що правова норма може ефективно функціонувати лише за умови, що вона породжує відчуття юридичного обов'язку[9]. Водночас з часом така норма може як набувати здатності формувати це відчуття, так і втрачати його. Наприклад, держави, формально пов'язані певною нормою, можуть її не дотримуватися або ігнорувати при формуванні правових аргументів щодо власної поведінки чи поведінки інших суб'єктів. У цьому процесі значний вплив можуть здійснювати недержавні актори, які шляхом критики (або, рідше, підтримки) державної політики та висловлення позицій на правових і політичних майданчиках впливають на ступінь сприйняття норми як юридично обов'язкової.

Упродовж останніх десятиліть міжнародна система зазнала суттєвих трансформацій. На міжнародній арені з'явилася значна кількість нових акторів, серед яких міжурядові та неурядові організації, професійні об'єднання, транснаціональні корпорації, а також змішані структури, що об'єднують представників різних соціальних спільнот. Ці суб'єкти відіграють важливу роль у реалізації міжнародних норм, які нерідко стають для них обов'язковими. Держави дедалі частіше поділяють свої владні повноваження, зокрема у сфері правотворення, з міжнародними організаціями, транснаціональними корпораціями та іншими представниками громадянського суспільства.

Висновки. Феномен «м'якого права» відображає глибинні трансформації сучасної міжнародно-правової системи, зумовлені глобалізацією, плюралізацією суб'єктів і ускладненням регулятивних процесів. Soft law не є альтернативою праву в традиційному розумінні, а виступає його функціональним доповненням, що забезпечує адаптивність і динамічність нормативного впливу.

З огляду на проведений аналіз, доцільно констатувати, що «м'яке право» слід розглядати як самостійний тип нормативного регулювання, який функціонує в межах розширеного розуміння юридичної нормативності. Його місце визначається не ступенем формальної обов'язковості, а здатністю забезпечувати ефективний регулятивний вплив у ситуаціях, де традиційні правові механізми виявляються недостатніми або надмірно інерційними. Його регулятивний потенціал проявляється у здатності оперативного реагувати на нові виклики, залучати широкий спектр акторів, формувати гнучкі моделі управління

Найбільш продуктивною моделлю є функціональна взаємодоповнюваність soft law та hard law, в межах якої «м'яке право» виконує роль простору нормативної апробації та інновацій, тоді як «жорстке право» забезпечує їхню інституціоналізацію та стабільність. Водночас ефективність soft law залежить від інституційного контексту, рівня легітимності та взаємодії з іншими формами регулювання

Таким чином, «м'яке право» постає не лише як допоміжний інструмент, а як невід'ємний елемент сучасної багаторівневої системи глобального врядування, що трансформує традиційні уявлення про природу права та сприяє розвитку правового плюралізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Morth U. Soft Law and New Modes of EU Governance - A Democratic Problem? URL: https://www.researchgate.net/publication/228147918_Soft_Law_as_a_New_Mode_of_Governance.
2. Di Robilant A. Genealogies of Soft Law. URL: <https://scandinavianlaw.se/pdf/58-11.pdf>.
3. T. Fajardo. Soft Law Oxford Bibliographies 02 November 2017. URL: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo9780199796953/obo-9780199796953-0040.xml>.

4. Shelton D. *Soft Law*. Oxford : Oxford University Press, 2021. 369 p.
5. Galbraith J., Zaring D. Soft Law as Foreign Relations Law. *Cornell Law Review*. 2014. Vol. 99. P. 735-794.
6. Gold J. Strengthening the Soft International Law of Exchange Arrangements. *American Journal of International Law*. 1983. Vol. 77. P. 443-489.
7. Nolan J. *The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: Soft Law or Not Law?* *Human Rights Law Review*. 2005. Vol. 5. P. 1-31.
8. Klabbers J. Reflections On Soft International Law in A Privatized World. 2005. URL: <https://www.scribd.com/document/741218157/Klabbers-Reflections-on-Soft-International-Law-in-a-Privatized-World-Article-2005>.
9. Ellis J. General Principles and Comparative Law. *European Journal of International Law*. 2011. Vol. 22. P. 949-971.

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026

© Котляр О.І., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0